

MOTURIDIYLIK

THE MATURIDIYYA - الماتريدية - МАТУРИДИЗМ

Narsalarning asl mohiyatini
bilishga olib boradigan yo'llar - hissiy anglash,
rost xabar va aqlidir.

MOTURIDIYLIK

The Maturidiyya - الماتريدية - Матуридизм

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ

Музаффар КОМИЛОВ – тарих фанлари номзоди, доцент

Нуриддин HOЛИҚHAЗAPOB – Ўзбекистон мусулмонлари идораси раиси, муфтий

Шоазим МИНОВАPOB – Ўзбекистондаги Ислом цивилизацияси маркази директори

Давронбек МАХСУДОВ – тарих фанлари доктори, доцент

Зоҳиджон ИCЛOМOB – филология фанлари доктори, профессор

Аҳаджон ҲАСАHOB – тарих фанлари доктори, профессор

Шовосил ЗИЁДОВ – тарих фанлари доктори, доцент

Жамолиддин КAPИМOB – тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аҳмад Саъд ДАМАНҲУРИЙ (أحمد سعد الدمنهوري) – илоҳиёт фанлари доктори

Маҳмуд Эрол ҚИЛИЧ (Mahmud Erol KILIÇ) – доктор, профессор, IRCICA Бош директори

Назир Муҳаммад АЙЁД (نظير محمد عياد) – илоҳиёт фанлари доктори, Ал-Азҳар мажмуаси Ислом тадқиқотлари академияси Бош котиби

Режеп ТУЗЖУ (Recep Tuzcu) – илоҳиёт фанлари доктори, профессор, Салжук университети ҳузуридаги Имом Мотуридий тадқиқот маркази директори

Аширбек МУМИHOB – тарих фанлари доктори, профессор, IRCICA Бош директорининг дастурлар бўйича маслаҳатчиси

Камалуддин Нурдин МАРЖУНИ (Kamaluddin Nurdin Marjuni) – илоҳиёт фанлари доктори, Малайзия ислом фанлари университети кафедра мудири

Дониёр МУРАTOB – тарих фанлари номзоди, доцент

Одил ЭРНАЗAPOB – тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича қўмитасининг 2023 йил 7 мартдаги 03-07/1503-сонли хулосаси асосида тайёрланди.

МУНДАРИЖА

Nigora Yusupova. Исломда гендер тенгликнинг ўзига хос тамойиллари3

Shoislom Akmalov. Янги Ўзбекистон маърифий тақомилида илмий марказларнинг ўрни12

Ithomjon Bekmirzayev, Azamkhan Kambarov. “Ҳидоя” асарининг ёзилиш тарихи ва унинг турли тиллардаги таржималари19

Nematulla Nasrullayev. Убайдуллоҳ ибн Масъуднинг “Тавзих” асари манбалари ҳақида29

Muhabbatkhan Agzamova. “Тарих ар-Русул вал-мулук” асарида ислом манбалари асосидаги ривоятларнинг баён этилиши41

Nigora Khakimova. “Маҳосин” асарида енгиллаштириш тамойилининг қўлланилиши ...48

Bakhodir Daminov. Жамиятда диний мутаассибликни вужудга келтирувчи турли омиллар таҳлили55

Bakhodir Pirmukhamedov. Маҳмуд Замахшарийнинг “Рабиъ ал-аброр” асарининг методологияси65

Akhmadkhan Alimov. Мотуридий уламоларининг калом илми ривожига қўшган ҳиссаси72

Abdulaziz Yakhshilikov. Сабаби нузул илми ривожланиш босқичларини тадқиқ этишнинг назарий масалалари83

Ikhtiyor Abdurahmonov. “Шарҳ ат-Таъвилот” асари қўлёзмаларининг манбашунослик тавсифи91

Mamurjon Erkayev. Ижара ақди билан боглик оятлар таҳлили98

Nodir Shomirzayev. Реабилитация тушунчасининг шаклланиши ва диний реабилитациянинг ривожланиш тарихи107

Ulugbek Jorayev. Туркия тарихида мотуридийлик таълимотининг ривожланиш босқичлари таҳлили118

Jasurbek Abduqodirov. The role of Imam Maturidi’s mausoleum in the development pilgrimage tourism in Uzbekistan124

Pirnazar Rajapov. Saljuqiylar davlatining shakllanish jarayoni (1038–1157)130

Абу Мансур Мотуридий (тарихий романдан парча)140

Nigora J. YUSUPOVA,
*International Islamic Academy of Uzbekistan,
Professor of ICESCO Department for
Islamic Studies and Islamic Civilization, (DSc).
11, A.Kadiri str 100011,
Tashkent, Uzbekistan.
E-mail: nigora.jaloliddin.qizi@mail.ru*

DOI: 10.47980/MOTURIDIY/2023-1/1

ИСЛОМДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАМОЙИЛЛАРИ

UNIQUE PRINCIPLES OF GENDER EQUALITY IN ISLAM

СВОЕОБРАЗНЫЕ ПРИНЦИПЫ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В ИСЛАМЕ

КИРИШ

Дунёдаги барча ривожланган мамлакатларда инсон ҳуқуқларининг ажралмас қисми ҳисобланган аёл ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, хотин-қизлар ҳуқуқларини кафолатлаш, уларнинг камситилиши, оилавий зўравонликлардан ҳимоя қилиниши, шунингдек мазкур соҳанинг илмий-назарий, ҳуқуқий ҳамда институционал механизмларини тизимли ривожлантириш масаласига барча даражадаги давлат органлари томонидан жиддий эътибор қаратилмоқда.

Жаҳонда аёл ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, жумладан, гендер тенглиги, жинсий камситишларни бартараф этиш, хотин-қизларни турли маиший зўравонликлардан ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ҳуқуқларини амалга оширишнинг ҳуқуқий механизмларини шакллантириш йўналишида илмий тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда. Бу борада, айниқса, аёл ҳуқуқларини чуқур таҳлил қилиш, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда гендер тенглиги нуқтаи назаридан уларнинг экспертизасини ташкил этиш, хотин-қизлар камситилишининг барча шакллариغا барҳам бериш, бу борада давлат ва нодавлат ташкилотлари ролини ошириш каби йўналишлардаги тадқиқотлар алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Мамлакатимизда ҳам аёл ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

Маълумки, аёл ҳуқуқлари фақат юридик ҳолат эмас, балки, аёл ҳуқуқлари сиёсат билан, маънавият ва маърифат билан, диний эътиқод ва фалсафа билан, жамиятдаги турли ўзгаришлар билан боглиқ ҳолатдир.

Шу нуқтаи назардан, ислом ҳуқуқи нормаларида аёллар масаласининг умумижтимоий жиҳатлари, ижтимоий-тарихий негизларини, унинг маданий-маънавий хусусиятларини ҳамда ислом таълимотида аёллар масаласини ҳал этишнинг ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий, маърифий-ташкилий жиҳатдан ўзига хослигини ҳуқуқий нуқтаи назардан ўрганиш ўзига хос масаладир. Исломи таълимоти аёлга унинг жинсига, биологик тузилишига қараб ҳақ-ҳуқуқ берди ва шу билан бирга вазифаларини ҳам тайин этди. Исломи таълимоти аёлни ҳаётнинг барча жабҳаларида: илм олишда, меҳнат қилишда, жамият тараққиётида қатнашишда, мол-мулкка эгалик қилишда ҳам эркак билан тенг ҳуқуқли қилди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Биз аёл ҳуқуқларига доир ислом ҳуқуқидаги назарий муаммоларни таҳлил қилар эканмиз, ислом ҳуқуқидаги аёл ҳуқуқларига ёндашувда ўзига хос жиҳатлар мавжудлигини таъкидламасликнинг иложи йўқ.

Биринчидан, исломда аёл билан эркакнинг тенглиги ҳақида тушунча мавжуд бўлса ҳам, унинг бунга ёндашувидаги ўзига хослик баъзи бир омиллар билан тушунтирилади. Яъни, ислом ҳуқуқида эркак ва аёл шахсий, ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ҳуқуқларга бир хилда эгаллиги эътироф этилади. Масалан, аёлнинг эркак каби шаъни, обрўсининг муҳофаза қилиниши, меҳнат қилиши, шахсий мулкка эга бўлиши, ворис бўлиши, мерос қолдириши, юқори мансабни эгаллаши (масалан, қози бўлиши), суд ишларида гувоҳ сифатида иштирок этиши, сайловларда қатнашиши (*байъат*) ва шунга ўхшаш ҳуқуқларга эга экани тан олинади. Шу билан бирга, бу ҳуқуқлар ўртасида баъзи тафовутларни кўриш мумкин. Бунинг асосий сабаби сифатида аёлнинг жисмоний хусусияти ҳамда унинг жамиятдаги ўрни ва иштирокининг даражаси кўрсатилади.

Аёлларда баъзи жисмоний хусусиятлар борлиги учун унга енгилликлар яратилган. Масалан, эркак киши ҳар қандай ҳолатда ибодатларидан озод қилинмаса, аёл *ҳайз* ва *нифос* ҳолатларида ибодатлардан озод қилинади, шунингдек

Аннотация. Бугунги кунда мамлакатимизда хотин-қизлар ҳаётининг умумижтимоий жиҳатлари, унинг маданий-маънавий хусусиятларини ҳамда оилавий муносабатларни йўлга қўйишнинг ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий, маърифий-ташқилий жиҳатдан ўзига хослигини ҳар томонлама ўрганиш долзарб масалалардан биридир. Масаланинг долзарблиги шундаки, биринчидан, жамиятимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида ўзбек халқи маънавиятини, жумладан, диний саводхонлигини соғломлаштириш жараёнида ислом таълимотининг аёллар масаласига оид қоидаларини илмий таҳлил қилиш ижтимоий заруриятдир. Иккинчидан, бугунги кунда аёлларнинг оилада ва жамиятда тутган ўринларини янада оширишда шариат қўрсатмаларини ўрганиш орқали ечимни топиш лозим бўлган масалаларда улардан фойдаланиш мумкин.

Шу нуқтаи назардан ушбу мақолада минтақада қадимдан анъана сифатида қаралган ислом таълимотида белгиланган аёл ҳуқуқларининг моҳияти, ўзига хос хусусиятлари ва ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маданий асослари Қуръони карим ва ҳадисларда белгиланган нормалар орқали ёритилган. Шунингдек, мақолада аёлларнинг ислом ҳуқуқида тартибга солинган оилавий муносабатлардан келиб чиқадиган ҳуқуқлари, жамиятдаги мавқелари, меҳнат қилишга оид ҳуқуқлари, ижтимоий, иқтисодий ҳуқуқларига оид қоидалар ўрганилган. Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган норматив ҳужжатларда белгиланган аёл ҳуқуқларига оид вазифаларнинг маънавий, ҳуқуқий, тарбиявий, таълимий омиллари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Қуръон, ҳадис, аёл, гендер, оила, ислом ҳуқуқи, тенглик, полигамия, нафақа, маҳр.

Abstract. Today, a comprehensive study of social aspects, cultural and spiritual, as well as socio-economic, legal, educational, and organizational features of the women's issue in our country is one of the most pressing issues. The relevance of the issue is that, 'first of all, at the present stage of development of our society, it is socially necessary to conduct a scientific analysis of the Islamic doctrine regarding women's issues in the process of increasing the spirituality of the Uzbek people, including religious literacy. Secondly, analyzing and studying the basic principles of Sharia norms, it is necessary to correctly use this knowledge to improve the role of women in the family and society, which is very important today.

In this regard, this article highlights the essence and characteristics, as well as the socio-economic, spiritual, and cultural foundations of women's rights in Islam using the example of the verses of the Qur'an and Hadith, which were considered in the region as traditions. The article also examines the family rights and obligations of women regulated in Islam, the status of women in society, the right to work, and social and economic rights. It analyzes the spiritual, legal, and educational factors of women's rights outlined in regulatory acts adopted in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: Qur'an, hadith, woman, gender, family, Islamic law, equality, polygamy, pension, mahr.

Аннотация. На сегодняшний день комплексное изучение социальных аспектов жизни женщин, её культурных и духовных, а также установление семейных отношений в социально-экономическом, правовом, образовательном и организационном аспектах в нашей стране является одним из актуальных вопросов. Актуальность вопроса заключается в том, что, прежде всего, на современном этапе развития нашего общества социально необходимо провести научный анализ норм исламской доктрины относительно женского вопроса в процессе повышения духовности узбекского народа, в том числе религиозной грамотности. Во-вторых, анализируя и изучая основные принципы норм шариата необходимо правильно использовать эти знания при улучшении роли женщин в семье и обществе, что на сегодняшний день очень актуально.

В связи с этим в данной статье освещаются сущность и особенности, а также социально-экономические, духовные и культурные основы прав женщин, в исламе на примере аятов Корана и хадисов, которые рассматривались в регионе в виде традиций. В статье также рассматриваются семейные права и обязанности женщин, статус женщин в обществе, право на труд, социальные и экономические права регулируемые в исламе. Проанализированы духовные, правовые, образовательные факторы прав женщин, изложенные в нормативных актах, принятых в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: Коран, хадис, женщина, гендер, семья, исламское право, полигамия, обеспечение, махр.

исломда аёллар масжидга боришлари мумкин. Пайгамбар (с.а.в.) даврларида аёллар масжидга борганлар, бироқ эркаклар Жума намозига боришлари шарт бўлгани холда, аёлларга мажбурий эмас. Демак, ислом аёл организмининг табиий вазифалари билан боглиқ физиологик ва рухий ўзига хослигини назарда тутиб унинг вазифаларини енгиллаштиради. Шу билан бирга,

аёлларнинг заифлиги боис оилани нафақа билан таъминлаш мажбурияти ҳам эркакка юклатилган.

Аёлнинг оилани моддий таъминлаш мажбуриятидан озод қилингани ва унинг нафақаси болалигидан то вафотигача бошқаларга (ота-она, васий ёки хомий, эр) юклатилгани сабабли мерос масаласида аёлнинг улуши эркакниқидан кам бўлган.

Иккинчидан, ислом ҳукукида аёлнинг битта эркакка никоҳланиши мумкинлиги уктирилар экан, айтиш вақтида эркакларга нисбатан полигамияга рухсат берилди (Абдулазиз Мансур, 2006:77). Биз ушбу мақолада ислом оила ҳукукидаги назарий муаммоларни таҳлил қилар эканмиз, полигамия масаласини ҳам тарихий, ҳам бугунги кундаги мусулмон мамлакатлари оила қонунчилигидаги ҳолат нуктаи назардан ўргандик. Бу масала кўп танқидга учраган мавзу бўлса ҳам, фикримизча, бу қараш давр нуктаи назаридан келиб чиққанини инобатга олиш лозим. Полигамия ислом олиб келган янгилик эмас, бу муносабат ислом таълимоти туфайли юмшатирилган бўлса ҳам, шарққа хос менталитет таъсирида ҳамда кўплаб иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, ҳарбий омиллар туфайли ўша давр учун полигамия рухсат этилди ва аввалдан минтақада мавжуд кўпхотинлик қайсидир маънода чегараланди. Асосий жиҳати полигамия бу рухсат (мубоҳ), бажарилиши мажбурий бўлган (фарз) кўрсатма эмас. Шунингдек, унинг огир шарт сифатида Қуръони каримда адолат зикр қилинган, адолатни инсон зоти бажара олмаслиги шариат манбаларининг ўзида қатъий таъкидланган (Юсупова Н., 2019:60).

Ушбу масалада аксарият ҳолларда Қуръони каримда эркакларга тўрттагача уйланишга рухсат берилган, деган қараш масаланинг асл моҳиятини тушунтиришда муаммо борлигини кўрсатади. Назаримизда, бу масалани шарҳлашда инсонларни илмий асосланган ҳулосага эга бўлишлари учун уламоларнинг таҳлилий қарашларига таянмоқ керак.

Нисо сурасининг учинчи оятида тўрт нафаргача уйланишга рухсат берилди туриб, дарҳол орақидан “Агар улар ўртасида адолат ва тенгликни барқарор қила олмасликдан қўрқсангиз, фақат битта хотин билан кифояланинг”, дейилади. Яна шу суранинг 129-оятида: “Қар қанча уринсангизлар ҳам хотинларингиз ўртасида адолат қилишга қодир бўлмайсизлар” (Абдулазиз Мансур, 2006:77), дейилади.

Демак, шариатда кўпхотинликка ҳеч қандай шарт-шароитсиз, тўғридан-тўғри рухсат берилган эмас. Кўпхотинлик шартларини бажариш гоят огир масала. Аён бўладики, Қуръони каримнинг ушбу масалага оид ояти исломгача бўлган даврда кенг тарқалган кўпхотинликни тартибга солиш учун нозил қилинган.

Якка никоҳлилик тамойили юксак ахлокий қоидалардан келиб чиқмоғи лозим. Бундай қои-

да жамият тараққиётининг ҳозирги босқичидаги никоҳ-оила муносабатлари талабларига жавоб беради. Бу қоиданинг бузилиши никоҳни ҳақиқий эмас деб топишдан ташқари, қонунни бузган шахсларни жиноий жавобгарликка тортишга ҳам асос бўлади.

Ислом ҳукукида аёл ҳуқуқлари борасида мазкур масалалар кўп тортишувлар мавзуси бўлса ҳам, эътироф этиш керакки, ислом таълимоти аёлларга муносабат борасида янгиликлар олиб келган ва у “инқилоб” нуктаси бўлган. Назаримизда, ислом ҳуқуқининг ўз тарихий шарт-шароитлари доирасидаги нормалари (масалан, аёллар ҳуқуқлари соҳасидаги баъзи чеклашлар) ни мутлақо ўзгармас нормалар сифатида қараш тўғри эмас. Зеро, жамият ривожланиб, тараққий этиб боради.

МУҲОКАМА

Умумий қилиб айтганда, ислом аёлларга раҳм-шафқат, меҳр кўрсатиш билан унинг мақоми кўтарди ва бахтли ҳаёт кечириши учун қатор нормаларни жорий этди. Ушбу нормаларнинг бажарилиши Қуръон оятлари ва Пайгамбаримиз (с.а.в.) ҳадислари орқали мустаҳкамланди.

Ислом ҳуқуқининг илоҳий манбалари бўлган Қуръон ва суннатда аёлларга боглиқ масалаларнинг ёритилиши ҳақида фикр юритганда айтиш мумкинки, Қуръони карим ислом ҳуқуқининг асосий манбаи сифатида йўналтирувчи вазифани бажарган. Шу боис, ундаги оятлар масалани асосан умумий тарзда ёритади.

Қуръони каримда аёл масаласига оид 309 та оят мавжуд бўлиб, улардан 161 таси Маккада ва 148 таси Мадинада нозил бўлган (Саййида Исмаил ад-дин Каркар, 2004:72).

Аёллар масалалари билан боглиқ Макка даврида нозил бўлган оятларни ўрганганда шундай ҳулосага келиш мумкинки, у даврда Қуръон оятларининг асосий мавзуси қуйидаги мақсадларга қаратилган:

Жамиятда аёлларга нотўғри муносабатни, салбий ёндашувни йўқотиш. Бунда масала бир неча томондан таҳлил қилинган.

Биринчидан, аёлнинг инсон сифатидаги қадрини баҳолашга ургу берилган. Масалан, арабларда янги тутилган қизлардан ор қилиб, уларни тириклайин кўмиш одати бўлган. Бундан ташқари фарзандларни, шу жумладан, қизларни камбағалликдан қўрқиб ўлдиришган.

Қуръонда ушбу одатлар танқид остига олинаиб, бундай караш ва амалиётлар кораланган (Абдулазиз Мансур, 2006).

Иккинчидан, аёлнинг хотин сифатида камситилиши, унинг таҳқирланиши ва унга ашёдек муносабатда бўлиш ўрнига унга нисбатан меҳр-шафқат билан муносабатда бўлиш тарғиб қилинган (Абдулазиз Мансур, 2006:175).

Учинчидан, она сифатида аёлга нисбатан ҳурмат-эҳтиром таъминланди (Абдулазиз Мансур, 2006:284).

Бу ислом ҳуқуқининг асосий манбаи бўлган Қуръонда аёл масаласи ва ҳуқуқларига оид қарашларнинг умумлаштирилган кўриниши бўлиб, бу масалалар бошқа манбаларда ҳам мустақамланган.

Маълумки, Қуръони каримда жумлаларни қисмларга ажратиб таърифлаш анъанавий бўлмаган. Ҳар бир тилда, жумладан, араб тилида ҳам, эркак кишилар ва хотин-кизларга мурожаат қилганда соддагина хонимлар ва жаноблар дея қолишади. Аммо оятларни кўрганимизда, ҳар бир жинс вакилларининг тенглигини, Аллоҳ таоло ҳузурида ҳурматга сазоворлигини таъкидлаш мақсадида, айтайлик, эркак кишининг белгилари ва хусусиятларини тавсифловчи сўзлар (сифатлар) беками-кўст, айнан аёлларга ҳам тегишли тарзда ифодаланади. Яъни, қуйидагича:

Эркаклар	Аёллар
Муслим	Муслима
Мўмин	Мўмина
Итоатли	Итоатли
Ростгўй	Ростгўй
Сабрли	Сабрли
Тавозели	Тавозели
Садақа қилувчи	Садақа қилувчи

Қуръондан сўнг кенг қамровли ва ҳажми катта бўлган манба бу Ҳадислар яъни суннатдир. Суннат Қуръон оятларини қўллаб-қувватлаш, Қуръон ҳукмларидаги баъзи ҳолатларни изоҳлаш, керак бўлса баъзи ҳукмларнинг амал қилиш доирасини чеклаш ёки кенгайтириш ва янги нормалар жорий қилиш вазифаларини бажарган. Масалан, Нисо сурасида аёлларнинг мерос улушлари кўрсатиб берилган бўлса ҳадисларда ҳам ушбу норма асосида Пайгамбар (с.а.в.)нинг ҳукм чиқарганлигини кўриш мумкин (Бухорий, 1997:279–281). Шунингдек, ушбу сурада уйланиш ҳақида ҳукм келган, ҳадисларда эса уйланиш тартиби ва шакли ойдinлаштирилади.

Яъни мерос ҳақидаги оятда умумий ҳолда мерос тақсмоти ҳақида гап кетган бўлса, ҳадислар қонуний меросхўрга васият қилинмаслиги ҳамда васият мерос мулкнинг учдан бир қисми миқдоридан ошмаслиги кўрсатилган (Бухорий, 1997:279–280). Шу билан бирга, Нисо сурасида никоҳланиш тақиқланган аёлларни санаб ўтилган бўлса, ҳадисларда унга баъзи қўшимчалар киритилган ва баъзи никоҳ турлари таъқиқланган (Бухорий, 1994:398–400).

Умумий ҳолда ҳадисларни ўрганганда, аёл ҳуқуқи борасида қуйидаги нормаларни қисқача кўрсатишга ҳаракат қилдик. Лекин бу – мақсадга эришдик дегани эмас. Чунки, ҳадисларнинг ҳар хил йўллар билан бизгача етиб келиши, ҳадис тўпловчининг ўзига хос ёндашуви асосида қўлимиздаги ҳадис китобларидаги мавжуд ҳадисларни тўлиқ, деб бўлмайди. Биз мавзуни Имом Бухорийнинг “ал-Жомеъ ас-саҳиҳ” асари асосида ўргандик. Унда етти ярим минг атрофида ҳадис бўлса, такрорларини олиб ташлаганда икки ярим минг ҳадис қолади. Маълумки, Имом Бухорий ушбу ҳадисларни юз минг ишончли ҳадис ичидан сайлаб олган. Демак, биз ҳадисларнинг фақатгина икки фоизи билан ишлаган бўламиз.

Демак, “саҳиҳ” яъни ишончли ҳадисларда биринчидан, аёлларнинг ижтимоий ҳуқуқлари борасида аёлнинг эркаклар сингари билим олиш ҳуқуқи эътироф этилади (Бухорий, 1991:41).

Иккинчидан, иқтисодий ҳуқуқлар борасида аёлнинг ҳуқуқий лаёқати, яъни мол-мулкка эгалик қилиш, мерос олиш каби ҳуқуқлари, муомала лаёқати ҳамда шахсий мулкни эркин тасарруф қилиш ҳуқуқлари тан олинади (Бухорий, 1993:19; 142; 186).

Учинчидан, оилавий муносабатлар доирасида никоҳ шартномасини тузиш, гувоҳлар, розилик каби шартлар, никоҳ шартномасида томонларнинг шартлар қўйиши, шартнома тузилганда валий (ҳомий ёки васий)нинг иштироки, Қуръонга кўра уйланиш тақиқланган аёл (махрам)лар турлари билан бирга бошқа қўшимча турлари ҳам кўрсатиб ўтилган. Шу билан бирга, маҳрамликни юзага келтирадиган эмизишнинг шартлари, аёлларнинг никоҳ шартномасидан келиб чиқадиган маҳр, нафақа ва мерос олиш каби мулкый ҳуқуқлари, полигамия, тақиқланган никоҳ шакллари, масалан, вақтинчалик никоҳ ҳамда ака-сингилнинг бошқа ака-сингил билан маҳрсиз уйланиши шарт қилинган никоҳ (шигор)нинг тақиқланиши, эрнинг аёлга нисбатан қандай муносабатда бўлиши, аёлнинг никоҳни бе-

кор қилиш ҳуқуқи (хуль), ажралишнинг бошқа турлари (лиён), эри бедарак йўқолган аёл ҳуқуқлари ва насабни белгилаш шартлари баён қилинган (Бухорий, 1993:92).

Тўртинчидан, уруш ҳолатида, аёлларни иложи борида асрашга ҳаракат қилиниб, уларнинг ҳаж амаллари урушда иштирок этиши билан тенг эканли кўрсатилган. Шунга қарамадан, аёлнинг урушларда жангчиларга ёрдам бериш мақсадида ҳамшира ёки озиқ-овқат етказиб берувчи киши сифатида иштирок этишига руҳсат берилган. Лекин ҳар қандай ҳолатда уруш пайтида руҳонийлар, қариялар ва ёш болалар сингари аёллар ҳам ўлдириш тақиқланган (Бухорий, 1993:254–255; 294).

НАТИЖА

Кўриб турганимиздек, ислом ҳуқуқининг асосий манбалари Қуръон ва суннатда аёл ҳуқуқлари ва улар билан боглиқ масалалар атрофлича ёритилган бўлиб, улардаги нормаларнинг ҳаммасида аёл улуғланган, унинг жамиятдаги ўрни кўрсатиб берилган ҳамда аёлларга кенг ҳуқуқлар берилган.

Аёл ҳуқуқлари муаммоларига доир юридик адабиётни таҳлил қилар эканмиз, ислом ҳуқуқидаги аёл ҳуқуқларини ўрганишга хос хусусиятларини таъкидламасликнинг иложи йўқ.

Юқорида баён этилганларга асосланиб, қуйидаги хулосаларга келамиз:

Биринчидан, ҳуқуқий ҳамда диний нормаларни ўз ичига олган ислом ҳуқуқининг тузилишини инобатга олиб, ушбу муаммони ҳам умумий нормалар даражасида, ҳам ҳуқуқий нормалар даражасида ўрганишни тақозо этади. Шунинг ҳисобга олган ҳолда исломда аёл ҳуқуқларини ислом ҳуқуқининг асл манбалари Қуръони карим ва ҳадислар асосида очиб бериш лозим.

Иккинчидан, ислом ҳуқуқи моҳиятига кўра фуқаролар ўртасидаги мулкӣ ва шахсий муносабатларни тартибга соладиган ҳуқуқдир. Ушбу тизимдан келиб чиқиб исломда аёллар ҳуқуқий ҳолатининг мазмуни ислом ҳуқуқида мавжуд бўлган никоҳ, оила, ажралиш мерос, мулкӣ муносабатлар билан қўшиб ўрганилади.

Учинчидан, ислом ҳуқуқи нормаларининг ўзига хослигини ҳисобга олиб, ислом таълимотида аёлларнинг ҳуқуқий аҳволини очиб беришда ижтимоий-ҳуқуқий жиҳатдан ёндашиш зарур.

Чунки аёллар масаласи, аслида, умумижтимоий ҳодисадир, аммо унинг тадқиқот доираси аҳолининг алоҳида қатлами – аёлларнинг инсоний яшашини, меҳнат ва ижод қилишини, ижтимоий ҳаётда, давлат ишларида қатнашишини, оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқлилигини таъминлаш йўлларини ўрганишдир.

Шунинг учун илмий адабиётларда мавжуд бўлган ушбу ёндашувлар доирасидаги асосий йўналишларни белгилаб олишимиз зарур.

Ижтимоий-ҳуқуқий ёндашув доирасидаги йўналишларга аёллар масаласини урф-одатлар, миллий маданиятлар, ижтимоий институтлар, ҳуқуқ ва жамият билан боглаб ўрганишларини киритиш мумкин. Ушбу қарашлар ва концепцияларни таҳлил қилган ҳамда замонавий муаммолар нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда исломда аёллар масаласини, бизнингча, қуйидаги йўналишлар:

- ислом ҳуқуқида аёлларнинг ижтимоий-ҳуқуқий аҳволини;

- иқтисодий муносабатлардаги иштирокини;

- сиёсий тизимлардаги мавқеини;

- маданий ривожланиш ва диний ҳаётдаги ўрнини;

- оилавий муносабатларнинг шаклланиши ва мустаҳкамлашдаги ўрнини ислом ҳуқуқининг асосий манбалари Қуръони карим ва ҳадислар асосида ўрганиш орқали тадқиқ этиш мумкин.

Шўро даврида Қуръони карим ва ҳадисларда белгилаб берилган, ислом ҳуқуқшунослари асарларида баён қилинган аёлга нисбатан адолат, бурч, мажбурият каби тушунчалар, оилага муносабат, эрхотин, ота-она ва болалар ҳамда қариндошлар ўртасидаги муносабатлар, умуминсоний ахлоқ қадриятларидан келиб чиққан асосий талаблар тўғрисида узоқ йиллар давомида оғиз очишга йўл қўйилмаган.

Ислом ҳуқуқи нормаларида ота-оналар ва болаларнинг маънавий бурчлари, эр-хотинлар ва оиланинг бошқа аъзолари ўртасидаги оилавий муносабат, кексалар ва етимларга ғамхўрлик қилиш, оилани мустаҳкамлаш ва бошқа маиший муносабатлар нафақат умуминсоний қадриятларни, балки махсус шарқона ижтимоий-маданий, алоҳида ўзига хос тамойилларни ҳам ўзида мужассамлаганлиги билан аҳамиятлидир. Аммо минтақамизнинг давлат ва ҳуқуқ тарихи билан боглиқ ислом ҳуқуқи таълимотидаги мазкур нормаларни шўролар ҳокимияти даврида нафақат ўрганилмаган ва тарғиб қилилмаган, аксинча, улар динга қарши кураш байроғи остида ахлоққа зиён етказди, деб қаттиқ танқид остига олинган.

Ислом таълимотига кўра, эркак ва аёл тенгдирлар, улар ижтимоий ва дунёвий вазифаларни ўз эҳтиёжлари ва талабларига хос равишда (яъни аёл – аёллик вазифасини, эркак – эркаклик вазифасини) адо этиши ва факатгина эзгу ишларга қўл уришлари лозим. Бу ҳақда Қуръони каримнинг Бақара сураси 228-оятида: “Аёллар учун (белгиланган ҳуқуқлар) ўз меъёрида эркаклар (ҳуқуқи) билан тенгдир...”, шунингдек, Нисо сураси 19-оятида Аллоҳ таоло эркакларга қарата: “Улар билан тотув турмуш кечиринглар”, деб буюради.

Ислом ҳуқуқида аёл оилавий муносабатга киришар экан унга ўз тақдирини белгилаш ҳуқуқи берилган. Бундан ташқари у оилада тўла муомала лаёқатига эга шахс сифатида мулкӣ ва номулкӣ ҳуқуққа эга. Исломда оила қуришнинг энг асосий ва муқаддас шартӣ никоҳдир. Ислом ҳуқуқи нормаларида никоҳ масаласи атрофлича ишланган. Унда никоҳдан ўтиш шартлари, никоҳни ҳақиқӣ эмас деб таниш асослари, эр ва хотиннинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, никоҳдан ажралаш масалалари белгиланган. Ислом ҳуқуқи нормаларида белгиланган шартларнинг асосий мақсади соғлом, пок никоҳ муносабатини вужудга келтиришдан иборат. Эр билан хотин ўртасидаги муносабатлар аёлнинг эрга ёки эрнинг аёлга иктисодӣ ҳамда юридик жиҳатдан қарамлиги асосида эмас, никоҳ иттифоқи билан боғланган ҳамда оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқ ва бурчларга эга бўлган шахсларнинг ўзаро ёрдам, бир-бирини қўллаб-қувватлаши негизидан қурилади. Демак, биринчидан, ислом ҳуқуқида никоҳ бу – эркак ва аёлнинг ўз хоҳишини эркин ифода этиб, ихтиёрий тузган иттифоқи; ислом ҳуқуқи нормалари ҳар бир шахснинг ўз эркини ўз розилиги билан ифода этиш қобилиятига эга бўлишини назарда тутди; иккинчидан, никоҳланувчиларнинг ҳар бири никоҳга киришда ҳам, никоҳ давомида ҳам шахсий ва мулкӣ ҳуқуқлардан тенг фойдаланадилар; учинчидан, никоҳ – муқаддас, абадий ва умрбод иттифок бўлиб, унинг энг олий мақсади насл қолдириш ва болаларни тарбиялашдир. Ислом ҳуқуқида аёлларнинг оилавий муносабатлардан келиб чиқадиган барча ҳуқуқ ва мажбуриятлари замонавий қонунчиликдаги ҳуқуқлар билан ҳамоханг бўлиши билан биргаликда бир қатор ўзига хосликлар ҳам борки, улар асосан моддий таъминот, маҳр, мерос каби мулкӣ муносабатларда кўринади.

Ислом ҳуқуқининг оилавий муносабатлардаги қарашларида умуминсоний қадриятлар ва инсонпарварлик ғоялари, Шарққа хос ахлоқий тарбия тамойиллари ўз ифодасини топган. Ислом ҳуқуқидаги ахлоқ нормалари асосан патриархал типдаги ҳуқуқ нормаларини ифодаласа ҳам, асли оилани, эрхотин ҳаёти пойдеворини мустаҳкамлашга қаратилган. Ислом оила ҳуқуқига кўра, эр оила бошлиғи, масъул киши, оила бошқарувчисидир. Бу ҳақда Қуръони каримнинг Нисо сураси 34-оятида: “Эркаклар хотинлар устидан (оила бошлиғи сифатида доимӣ) қоим турувчилардир. Сабаб – Аллоҳ уларнинг бирлари (эркаклар)ни бирлари (аёллар)дан (баъзи хусусиятларда) ортиқ қилгани ва (эркаклар ўз оиласига) ўз мол-мулкларидан сарф қилиб туришларидир. (Аёллар орасида) солиҳалари – бу (Аллоҳга) итоатли, ғойибга Аллоҳ саклаганича ҳимоятли (яъни, эрларининг сирлари, мулклари ва обрўларини сакловчи)лардир...” (Абдулазиз Мансур, 2006:84), дейилади. Шариат ҳукмига кўра эр аввало оиланинг барча молиявий тарафларига жавобгар бўлган, уни четдан бўладиган ҳар қандай ҳуружлардан ҳимоя қиладиган шахсдир. Демак, Нисо сураси, 34-оятида келган “Эркаклар аёлларга раҳбардирлар” дейилиши бу мажбуриятга чақириқдир, улуглашга эмас. Чунки унинг зиммасига оила манфаатларини рўёбга чиқаришдек масъулиятли вазифа юклатилган. Шу ўринда мулоҳаза, исломда эрнинг оила боши сифатида эътироф этилиши, баъзи бир масалаларда унга устунлик берилиши, умуман эрхотиннинг тенглиги инкор этилади деган ҳулосага олиб келмаслиги керак. Ислом таълимотига биноан хотиннинг эрга итоат қилиши унинг шахсига сизиниш ва сўзсиз унга бўйсунини англатмайди. Бу нарсани маънавий ҳурмат ва ўзаро ишонч, ўзаро меҳр-муҳаббат кўрсатиш нуқтаи назаридан тушунмоқ лозим. Эр билан хотин ўртасидаги муносабатлар аёлнинг эрга иктисодӣ ҳамда ҳуқуқий жиҳатдан қарамлиги асосида эмас, никоҳ иттифоқи билан боғланган ҳамда оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқ ва бурчларга эга бўлган шахсларнинг ўзаро ёрдам, бир-бирини қўллаб-қувватлаши негизидан қурилади;

– ислом динидан аввалги даврларда аёл учун мулк берилмаган ва у фойда берадиган биронта мустақил иш қилиш, ҳатто ворислик ҳуқуқидан ҳам маҳрум эди. Ислом дини эса аёлнинг эркакка бутунлай тобе эмаслигини, у ҳам эркак сингари мулкка эгалик қилиши ва уни тасарруф этиши мумкинлигини жорий қилди;

– исломда аёлга аввало инсоний вужуд сифатида қаралади ва унинг ҳам худди эркаклар каби инсоний руҳ ва жон эгаси экани эътироф этилади: “Эй одамлар, сизларни бир жон (Одам) дан яратган ва ундан жуфти (Ҳаво)ни яратган ҳамда иккисидан кўп эркак ва аёлларни тарқатган Раббингиздан қўрқингиз!..” (Нисо сураси, 1-оят; Ҳужурот сураси, 13-оят) (Абдулазиз Мансур, 2006:77; 517). Ушбу оят орқали ислом маданияти аёлнинг инсоний фазилатларини тўла эътироф этди, унга таълим соҳасини кўрсатди, балогатга етгандан сўнг, барча ишларда тўла молиявий иқтидорни берди. Унинг эри ҳам, отаси ҳам унга тегишли бўлган нарсаларга ва ҳатто маҳрига ҳам дахлсизлиги қафолатланди. Ислом дини аёлга меҳнат қилишни ман этмади, балки, ўз табиати-га муносиб ишларни танлаши лозимлигини уқтирди. Шу тариқа аёл оғир меҳнатдан асралди. Ислом таълимоти аёлнинг жамиятдаги ўзига хос аҳволини ҳар томонлама ҳисобга олиш унинг ижтимоий ҳаётда тўлақонли иштирок этиш имкониятларини инкор этмайди, балки шу имкониятларнинг мақсадга мувофиқ ҳолда амалга оширилишини таъминлаш йўл-йўриқларини аниқлаб беради. Аёллар турмуш тарзининг маиший хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда улар учун меҳнат фаолиятининг манфаатдорлик йўллари кўрсатилган. Бу нарсалар аёлнинг ижтимоий ҳимояси учун қафолат бўлиб хизмат қилади;

– шунингдек, исломда аёлларнинг сиёсий ижтимоий ҳаётга алоқадор масалаларда ҳам ўз фикрини баён этишга ҳамда жамият аъзоларининг ҳақхуқуқларини ҳимоя этишга ҳақли эканликлари, аёлларнинг жамият равнақи йўлида фаол иштирок этишларига замин яратди;

– ислом ҳуқуқи аёлларга жинсига, латифатига, биологик тузилишига қараб ҳақ-хуқуқларини берди ва шу билан бирга бир қатор вазифаларини ҳам тайин этди. Ислом ҳуқуқи аёллар жуссасининг заифлигини ҳисобга олиб, эркакларга оғирроқ масъулият юклади. Оилада қизларни боқиш, уларни кийинтириш, тарбиялаш, вояга етказиш ота ёки аканинг, улар бўлмаган тақдирда бошқа бир эр қариндошларнинг бурчи қилиб белгиланди. Қизлар вояга етиб турмушга чиққанларидан кейин бу масъулият эрларига юклатилади. Иқтисодий омил оиланинг мустақамлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Аёл жинси ҳомиладорлик, бола туғиш ва уни парвариш қилиш жараёнида ўзининг ва зурриётининг моддий эҳтиёжини қондириш учун эркин фаолият олиб бора олмайди. Бу вазифани эр

амалга оширади. Эркак оиланинг муҳофазасини таъминловчи, уни моддий таъминотчиси, меҳнат қуролларининг, уй-жой, рўзгор ашёларининг эгаси, бундан ташқари ақлий ҳамда жисмоний томондан кучли бўлгани учун ҳам оиланинг раҳнамоси даражасига кўтарилади.

ХУЛОСА

Ислом динининг жамиятдаги маънавий аҳамиятини инкор этиб бўлмайди. Ислом дини – кишилар ҳаётининг маънавий-ахлоқий жиҳатларини мувофиқлаштирадиган жуда кўп инсоний меъёрларни қарор топтириб келди ва келмоқда. Мазкур меъёрлар ўз эътиборига кўра ахлоқнинг умуминсоний меъёрлари бўлиши билан бирга, диннинг ҳам ижобий ва инсоний мавқеини истисно этмайди.

Диний кадрларнинг тикланиши – жамиятни маънавий соғломлаштириш ва оилани мустақамлаш учун ижобий аҳамиятга эга. Бироқ унинг тамойил ва ақидалари юзаки ва нотўғри талқин этилганда хотин-қизларнинг оилада ва жамиятда таққирланишига ҳам олиб келиши мумкин. Шунинг қайд этиш лозимки, сўнгги пайтларда айрим минтақаларда ислом ва шариат талаблари ниқоби остида хотин-қизларнинг ҳақ-хуқуқ ва эркинликлари камситилиб келинмоқда. Ҳозирги куннинг бундай иллатларини исломнинг маънавий-ахлоқий талаблари ниқоби остида оқлаш жамиятда “ислом ва хотин-қизлар” масаласига юзаки, жоҳилона муносабатда бўлишни қўллаб-қувватлашдан бошқа нарсалар эмас.

Пайгамбар (с.а.в.): “Аёллар ва болалар билан бўладиган муносабатларингизда адолатли бўлинглар, зеро адолат исломда инсон қамолининг белгисидир” (Муаллифлар жамоаси. Минг бир ҳадис, 1991:223), – деган. Шариат қонунларида тарғиб этилган бундай таълимот туфайли оилаларда аёллар она, рафиқа, уй бекаси, опасингил сифатида қадрланади. Оталари, эрлари, ака ва укалари уларнинг ор-номусларини ҳимоя қилишган ҳамда моддий ва маънавий жиҳатдан мунтазам қўллаб туришган.

Исломда яхшилик ва ҳақгўйлик жамиятнинг ҳамма аъзоларига тааллуқли. Бу нарсалар биринчи навбатда оила ва асосан эр-хотин ўртасидаги муносабатларда шаклланиши лозим бўлади. Бу ҳақда Қуръони каримда ҳам, ҳадиси шарифларда ҳам кўп тўхталган.

Аллоҳ ҳар бир мусулмон кишига ўз аёлига нисбатан яхши муносабатда бўлишни буюради.

Пайгамбар (с.а.в.)нинг Арафот тоғида қилган хутбасида шундай дейилади: “Эй инсонлар! Аёллар ҳақларига риоя этингиз. Улар билан меҳр-шафқат ила муомалада бўлингиз. Уларнинг ҳақлари хусусида Аллоҳдан кўрқингиз! Аёллар сизларга тангрининг омонатидир. Уларни Аллоҳ номи билан олдингиз. Улар амри илоҳий ила сизларга ҳалол бўлди. Сизларнинг хотинларингиз устида ҳақларингиз бўлгани каби, хотинларингизнинг ҳам сизларда ҳақлари бор”. Абу Хурайра (р.а.)дан ривоят қилинган яна бир ҳадисда: “Аёл қовургадан яратилган бўлиб... Агар уни тўғрилашга ҳаракат қилсанг, синдириб қўясан... Бас, шундай экан, аёллар билан доимо яхшиликча маслаҳатлашингизлар!” (Бухорий, 1994:421), дейилади.

Аёлларнинг ақл-идроки, ор-номуси, ҳақ-ҳуқуқлари исломда улугланган экан, мустақил Ўзбекистонда соғлом авлодни тарбиялаш, оилани мустаҳкамлаш, аёлларни эъзозлаш, оналик ва болаликни муҳофаза этишдек муқаддас диний ва инсоний бурчларни адо этиш борасида бир қатор амалий дастурлар ишлаб чиқилди ва ҳаётга татбиқ қилинди. Бугун мамлакатимизда 2019 йил 2 сентябрда қабул қилинган ЎРҚ-562-сонли “Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонунида, 2022–2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида ҳам “Гендер тенгликни таъминлаш сиёсатини давом эттириш, хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, уларни қўллаб-қувватлашга доир ислохотларни амалга ошириш”, шунингдек “...хотин-қизлар ва ёшларни давлат томонидан ижтимоий қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш...” каби вазифалар назарда тутилган. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари ҳамда қўллаб-қувватлаш норматив ҳужжатлар орқали хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеини янада ошириш, иззатикромини жойига қўйиш, уларнинг оғирини енгил қилиш масалалари давлат, ҳукумат, жойлардаги ҳокимликлар ҳамда кенг жамоатчиликнинг асосий вазифаси сифатида янги босқичда ривожлантирилмоқда. Чунки, ҳар қайси жамиятнинг маданий даражаси ва маънавий баркамоллиги аёлларга бўлган муносабат билан белгиланади. Зеро, ҳадиси шарифда ривоят қилинишича, аёлларни факат қарамли кишиларгина ҳурмат қилади (Муҳаммад Камол, 2000:85). Шу боис, исломда аёл ҳуқуқлари

билан боглиқ масалаларнинг замонамиз учун аҳамиятли жиҳатлари, тарихий негизларини, маданий-маънавий хусусиятларини ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий, маърифий-ташқилий ўзига хослигини ислом ҳуқуқининг асосий манбалари ва диёримиздан етишиб чиққан фақиҳларнинг илмий мероси асосида тадқиқ этиш ва одат ҳуқуқи билан қиёсий ўрганиш мафкуравий курашлар авж олиб бораётган ҳозирги кун учун ўта зарур масалалардир. Негаки, бугун президентимиз таъкидлаганидек, “...оилаларимиз, маҳаллаларимизда, бутун жамиятимизда соғлом муҳитни мустаҳкамлаш, ёшлар тарбияси, тинч-осуда ҳаётимизни, муқаддас динимиз поклигини асраш вазифаси бугунги кунда улкан аҳамият касб этмоқда” (Мирзиёев Ш., 2017:119.).

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдулазиз Мансур. (2006). Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси.
2. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. (1997). Ал-Жоме ас-саҳиҳ. Ж. 4. Тошкент: “Қ.Б.Т”.
3. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. (1994). Ҳадис. Ал-Жоме ас-саҳиҳ. Ж. 3. Тошкент: “Қомуслар бош таҳририяти”.
4. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. (1991). Ҳадис. Ал-Жоме ас-саҳиҳ. Ж. 1. Тошкент: “Қомуслар бош таҳририяти”.
5. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. (1993). Ҳадис. Ал-Жоме ас-саҳиҳ. Ж. 2. Тошкент: “Қомуслар бош таҳририяти”.
6. Машанов М. (1876). Муҳамеданский брак в сравнении с христианским браком, в отношении их влияния на семейную и общественную жизнь человека. Казан.: Типо-и литография К.А. Тилли.
7. Муҳамедов Р. (199). Аёл ҳуқуқи қонун ҳимоясида. Тошкент: Қонун ҳимоясида.
8. Муаллифлар жамоаси. (1991). Минг бир ҳадис. Тошкент: Ўзбекистон.
9. Муҳаммад Камол. (2000). Мусулмон аёлларга маслаҳатлар. Тошкент: “Мовароуннахр” нашриёти.
10. Саййида Исмаат ад-дин Каркар. (2004). Қуръон оятларида аёл. Тунис: “Табъ бимаснаъ ал-китоб лиш-ширкат ат-тунисия лит-таъвизъ” нашриёти.
11. Юсупова Н. (2019). Ислом оила ҳуқуқи: пайдо бўлиши, ривожланиши, манбалари ва институтлари. Тошкент: “Сомплекс Принт”.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон “2022–2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, № 4.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи. 29.12.2018.
14. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби” мавзусидаги анжумандаги нутқи // Халқ сўзи, № 119. 16.06.2017.

REFERENCES

1. Abdulaziz Mansur. (2006). Translation and interpretation of the meanings of the Holy Qur'an. Tashkent: "Tashkent Islamic University" publishing-printing association.
2. Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail al-Bukhari. (1997). Al-Jami' al-Sahih. Vol. 4. Tashkent.: "Q.B.T."
3. Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail al-Bukhari. (1994). Hadith. Al-Jami' al-Sahih. Vol. 3. Tashkent: "Қомуслар бош тахририяти"
4. Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail al-Bukhari. (1991). Hadith. Al-Jami' al-Sahih. Vol. 1. Tashkent: "Қомуслар бош тахририяти"
5. Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail al-Bukhari. (1993). Hadith. Al-Jami al-Sahih. Vol. 2. Tashkent: "Қомуслар бош тахририяти"
6. Mashanov M. (1876). Muhammedan marriage and its comparison with Christian marriage, and the relationship between family and social life of a person. Kazan.: Tipo-i lithography K.A. Tilli.
7. Muhamedov R. (199). Ayol huquqi qonun himoyasida. Tashkent: Qonun himoyasida.
8. Muhammad Kamal. (2000). Tips for Muslim women. Tashkent: "Movarounnahr" publishing house.
9. Sayyida Ismat ad-din Karkar. (2004). A woman in the Qur'anic verses. Tunisia: "Tab' bimasna' al-kitab lish-shirkat at-tunisiya lit-tawzi" publishing house.
10. Yusupova N. (2019). Islom oila huquqi: paydo bo'lishi, rivojlanishi, manbalari va institutlari. Tashkent: "Complex Print".
11. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. PF-60 "On the new development strategy of Uzbekistan for 2022-2026" // Collection of legal documents of the Republic of Uzbekistan, No. 4.
12. The team of authors. (1991). Ming bir hadis. Tashkent: Uzbekistan.
13. Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis // Xalq so'zi. 29.12.2018.
14. Speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the conference on "Ensuring social stability, preserving the purity of our holy religion - the need of the times" // Xalq sozi, No. 119. 06.16.2017.

**ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ
ИМОМ МОТУРИДИЙ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ МАРКАЗИНИНГ
“МОТУРИДИЙЛИК” ЖУРНАЛИ**

Мазкур нашр олий ўқув юртлари ва илмий-тадқиқот муассасаларининг профессор-ўқитувчилари, докторантлари, мустақил тадқиқотчилари, магистрантлари, талабалари ва кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Таҳририят фикри муаллиф нуктаи назари билан бир хил бўлмаслиги мумкин.
Журналдан кўчирма олинганда манба қайд этилиши шарт.

MOTURIDIYLIK

The Maturidiyya - الماتريدية - Матүридизм

1/2023

Бош муҳаррир: **Ж.Каримов**

Муҳаррир: **З.Фахриддинов**

Нашр учун масъул: **З.Арслонов**

Чет тилларидаги матнлар муҳаррири: **О.Сотволдиев**

Дизайнер-саҳифаловчи: **З.Фуломов**

Манзилимиз: Ўзбекистон халқаро ислом академияси Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази, 100011, Тошкент. А.Қодирий кўчаси, 11.
Тел: (+99871) 244-35-47, (+99871) 244-35-36. **Web:** www.maturidijournal.uz
E-mail: info@moturidiy.uz

Нашриётнинг лицензия рақами АІ № 0011. 06.05.2019 йил.
Босишга 03.05.2023 йил рухсат этилди. Бичими 60×84 1/8.
Ризограф усулда босилди. Шартли босма табоғи 10,2.
Нашр табоғи 10,4. Буюртма № 06.
Баҳоси шартнома асосида.

“Ўзбекистон халқаро ислом академияси”
нашриёт-матбаа бирлашмаси босмахонасида чоп этилди.
100011, Тошкент. А.Қодирий кўчаси, 11.

IMOM MOTURIDIY

XALQARO ILMIY-TADQIQOT MARKAZI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CENTER

المركز الدولي للبحوث العلمية

Jurnalga maqolalar qabul qilish
uchun maxsus veb-sayt:

 www.maturidijournal.uz

 +998971 244-35-36

   @maturidiyuz

 www.moturidiy.uz

 info@moturidiy.uz